

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Евдокия Боянова Борисова,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“
Факултет по хуманитарни науки
Катедра по журналистика и масови комуникации,

за дисертационен труд на тема „Творческият образ на Иван Вазов в литературната периодика в края на XIX и началото на XX век“,
представен от Теодора Викторова Димитрова,
за присъждане на ОНС „доктор“
в Област на висше образование – 2. Хуманитарни науки
Професионално направление – 2.1 Филология
Специалност – История на българската литература (Нова българска литература)
Научен ръководител: проф. д.ф.н. Цветан Раковски

1. Кратки биографични данни: Теодора Димитрова е родена на 24 април 1976 г. Възпитаничка е на Софийския университет, където завършва през 2000 г. магистърска степен по Българска филология с втора специалност Френски език и литература. Работи като учителка по Български език и литература в Благоевград. Участвала е в национални и международни научни форуми, множество обучителни семинари и курсове за специализация. Докторантка е на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

2. Общо описание и оценка на представените материали: Кандидатката Теодора Викторова Димитрова участва в конкурса с дисертационен труд на тема: „Творческият образ на Иван Вазов в литературната периодика в края на XIX и началото на XX век“. Освен това тя е предоставила автореферат и 4 публикации по темата на дисертационния труд, от които 1 под печат. Това е оптимален брой активности за подобен конкурс. Научните интереси на докторантката са в областта на литературната история и специализираната периодика от края на 19-първата четвърт на 20 век. Целта ѝ тук е да проследи моделирането на представата за твореца Вазов по страниците на периодичния печат, като акцентите са поставени върху най-дълго излизалото, водещо списание в областта на култура, етнография, литература - „Българска сбирка“ на Стефан Бобчев. То е обстоятелствено прочетено в сравнителен план спрямо „Наука“, „Денница“, „Зора“, „Мисъл“. Представата за творец литературната периодика формира не само според естетическия вкус и

казусите, които поставя нормативната поетика, но и в контекста на социално съзнание на зараждащото се гражданско общество. Така поставена целта на дисертацията и подбора на предмета на изследване заслужават адмирации, въпреки обилието от научна литература за Вазов и литературната периодика от края на 19 – първата половина на 20 век. Необходимо е критическо отсяване на обстоятелствените описателни наблюдения на докторантката за сметка на смели и категорични изводи. Това би изяснило в пълнота същинските приноси моменти на това, иначе добросъвестно позитивистично изследване.

3. Оценка на личния принос на кандидата. Критики и Препоръки: Дисертацията притежава двуделна структура: Първа глава: „Вазов по страниците на литературната периодика“ и Втора глава: „Двата полюса на оценката“. Мисля, че е трябвало по-внимателно и прецизно да се обмисли формулировката на Втора глава, въпреки прецизната сегментация на подглави, в които става ясно каква посока поемат изследователските рефлексии и се очертава предметът на разглеждане. Още в първа глава и особено в подглавата: “Авторът – формиране на Патриаршеска осанка (списание „Българска сбирка“)" е направен скруполюзен преглед на всичко, излизало десетилетие по страниците на списанието, отнасящо се до твореца Вазов. Тук е формулирано важно наблюдение: че българските списания от края на 19 – началото на 20 век не отговарят на специализираните изисквания, тъй като в тях „материалите се натрупват без всякакъв критичен подбор, безсистемно“, а редакторите публикуват художествени образци редом с абсолютно бездарни творби и така се превръщат в „духоубийци“. Това обаче е абсолютно допустимо в една, малко позакъсняла романтико-реалистична културна ситуация, в която още работят принципите на възрожденската традиция на сборниците със смесено съдържание (т.нар. смесени китки). Духът на времето предполага все още живата традиция и на жанра „роман-подлистник“, ако сравним българската ситуация с европейската, ще видим, че това явление съвсем не е прецедент. Тези многобройни издания са обзорно-панорамни, до голяма степен всеядни, а литературата е само брънка в глобалната картина на обществото, хабитуса, културата („сбирка“ означава именно това - енциклопедичност). Това въпреки, е една тенденция, към която специализираната периодика ще се завърне отново в началото на 21 век. Така че, никак не е чудно, че „списанието не излиза с програмна статия, в която да се открият трайни идейно-

естетически позиции“ (с.23). Ясно е, че „Българска сбирка“ ще „се конкурира с „Мисъл“, „ще търси нови таланти, на които предлага гостоприемно страниците на списанието“ и ще „утвърди като творец и Иван Вазов“. (с.23) Последната констатация е ключово важна за докторантката и нейната концепция. Оказва се, обаче, че тук проблемът е по-скоро персоналистичен и заслугата за утвърждаването на Вазов като водеща културна фигура в 90-те години е именно на така хуления от модернистите Стефан С. Бобчев (име, родило метонимите „бобчевщина“ и „фасулковци“). Така че тук по-скоро бих препоръчала вместо дескриптивния позитивистичен подход да се използва по-продуктивния – на новия историзъм и литературния персонализъм, в посока на изследването на поетиката на културата (в духа на Гинзбург или Грийнблат). Нека вместо да повтаряме очевидни неща, се вгледаме в литературните и културни антиномии и колаборации през призмата на персонализма, на социалните и индивидуални роли на авторите, зад чиито маски (*персона* от ст.гр.- *маска*) стоят човешки характери. В този смисъл персоната С.С. Бобчев е твърде интересна, а зловната славейкова метафора „фасулковщина“, очевидно инспирирана от неговото име, няма нищо общо с истината. Бих препоръчала по въпроса следните заглавия: *Димитров, Ем. Изгнанието на П. Сл. И преосмислянето на една литературна легенда./ П. Славейков – 150 г. от рождението му. С. БАН, 2018.; Шивачев, Р. Нобеловата награда за литература и смъртта на П. Славейков./ Култура, 28.12.2016., както и „невероятното досие на проф. Стефан Бобчев“ и Автобиографичната книга на самия Бобчев „Професия дописник“ (С. Слово, 2005). До колкото разбирам докторантката формулира името Бобчев като митотворец на Вазов, една прекрасна, за съжаление нереализирана съвсем идея. Направени са обаче ценни наблюдения: „Българска сбирка“ утвърждава Вазов като най-значимия творец и заради популярността му, преводите на творбите му, публикациите в сбирката на тези преводи. Самият Бобчев разсъждава върху конвертируемостта на литературата ни в чужбина. Цитиран е предговорът от Едмънд Гос към „Под игото“, където фигурира квалификацията „първий образец на литературата на един нов народ, най-узрялата форма, забележително със своята свежест, гениално“, а Вазов е определен като „Чосър на българската литература“ (с.28). В противовес е предложена негативната оценка за романа на Вазов в „Мисъл“ (1896). Цитирани са отзиви за романа и във френската преса (вестник „Темп“),*

както и задълбочената рецензия на Алфред Йенсен за „Под игото“. Струва си да се анализират подробно чуждите оценки, нещо, което авторката е направила отчасти, описателно. Защото, освен всичко, автентичната за времето на творбата литературна критика, понякога звучи по-проникновено и убедително отколкото днешните литературни анализи. Имам претенции към някои изводи на авторката, а именно, че конвертируемата силна преводна позиция на Вазовите творби го превръщат в Патриарх на литературата ни. При всички уговорки, че титлата е твърде спорна от естетическа гледна точка, защото това е по-скоро фигура на идеолог и жанролог на литературата ни, а популярността му в чужбина няма общо с демиургията.

Спирайки се на статията на Ил. Савов за Вазовите „Драски и шарки“ отново, съзнавайки цялата сложност на заниманието с металитературна критика, бих настоявала за по-задълбочен поглед към проникновените наблюдения и изводи на критика (отвъд типичния за времето дидактизъм). Много ценен момент в дисертацията е обстойно отделеното внимание на преводната рецепция на Вазов в метатекстовете на полски, френски, английски. Впрочем, именно „Драски и шарки“, а по-късно и „Видено и чуто“ в жанрово-стилистичен план най-плътно се доближават до журнализма, до майсторството на щриха, шаржа, очерка, репортажа и т.нар. техники на бързото писане. Подобни изводи ми липсват в дисертацията. Отделено е внимание и на излизането на части от романа-продължение на „Под игото“ „Нова земя“, т.е. романът-подлистник продължава своя живот напред в десетилетията. А в развихрилата се полемика за романа-продължение Бобчев буквално воюва за неговата кауза.

Съществено внимание е отделено на т.нар. юбилейни текстове, в почит към Поета, които оформят и фактически моделират Мита за Патриарха, за Народния поет, за „певица на младите“ (в противовес с „Мисъл“, които го определят като певец на старите). Мисля, че недостатъчно внимание тук е отделено на фигурата на Кирил Христов и неговите ерудитски оценки за „Пъстър свят“ и „Службогонци“ - като апологет, критик и митотворец на Вазовата литературна осанка.

Неоснователно е подценена от докторантката проникновената аргументация на Никола Атанасов „Последните влияния в българската литература“ (с.62), а и последвалата поредица от оперативни критически

оценки на обзорни годишни статии. Такива пишат и Алберт Гечев, и Велико Йорданов. Но въпросите ми конкретно върху цитираната статия на Атанасов са: **С кой от епитетите, които дава критикът не сте съгласна, а ги иронизирате? Та няма Елин Пелин не е импресионист, а Славейков - индивидуалист с доста тромав стил? Нима в 1907 вече не е поизчерпан откъм идеи Константин Величков? И не мислите ли, че именно с „фейлетонните си драски“ (с.62) Вазов, неочаквано дори за самия него, се оказва по-модерен от модерните ни автори в началото на века? Защо модернистите приемат и аплодират Алеко, а Вазов – не?** След като Алековият е подобен на Вазовия наратив, впрочем, съчетал принципите на fiction и faction, който по-късно ще се утвърди като стил на т.нар. „нов журнализъм“ (Г. Маркес, Т. Улф, Н. Мейлър). В този смисъл, мисля, че е твърде преувеличена дидактичната прагматика на Вазовата литература. Това го казвам и по повод коментара в дисертацията на един текст на Стилиян Чилингиров, в който явно не става дума толкова за естетически съображения, колкото за политически разпри и ежби, които търсят реванш в териториите на литературността. И въобще цялата сага около българските литературни антиномии от края на 19-началото на 20 век е такава, че политическите и лични сюжети са по-интересни (със своите зависти, любови и омрази, страсти и неволи) от литературните аргументи и пренията за традиционност и модерност. Това, разбира се, е лично мнение. В статията на Ямуков (младият Вл. Василев), която защитава Народния поет от атаките на младите от „Мисъл“ се прокрадва нова, още по-интересна ценностна антиномия: „принизяване на критици до обикновени вестникари“ (с.56). Заниманията с литература, издигнати на естетически пиедестал, някак си твърде старомодно се конфронтират със силата на четвъртата власт и престижа на журналистиката. Самият Вазов проблематизира подобна ценностна конфронтационна нагласа в комедията „Вестникар ли“, впрочем пренебрегвана и недооценявана творба. Тя е истински сеизмограф именно на „новите веяния“, не само в българската драма, но и в българската литература (метафората е на Н. Атанасов от едноименната му статия в „Мисъл“, 1906). Тук бих препоръчала на докторантката да разсъждава в доста по-широк план, а именно в посока на променящите се граници на литературността (*виж: тезите на Н. Георгиев и Т. Христов, „Литературността“, С. 2009*).

Заниманията с литературна метакритика понякога могат да бъдат и страшно забавни. От сърце се смях на анализа на Ал. Теодоров-Балановите

статии върху Вазовата практическа философия и концепцията на Вазов в „Тръносливката“, а в главата ми звучаха Смирненските „Баланиади“. Малко повече ирония и скепсис към митичните авторитети и сакрални ерудити никога не е излишна. Понякога и титаните на мисълта и духа, дори и народните поети, и патриарсите дори пишат... глупости.

Не е било необходимо толкова чинно и обстоятелствено позоваване на всеки ред и драсканица в списанието. Бих насърчила докторантката смело да концептуализира, ясно да прави своите обосновки и изводи, да бъде по-категорична в своите авторски тези. Никога не успях да разбера какво означава речта на твореца да бъде „мелодична и звучна“ и въобще какво значи „изящна словесност“ (с.59-60)? Изящна ли е словесността на Рабле, например? А на Чосър? Впрочем аналогията на Вазов с Чосър е гениална и поздравявам докторантката за това литературно-критическо откритие в текста на онзи проникновен англичанин. Изобщо тази част от дисертацията върху преводната рецепция на Вазов е много добра.

Докторантката отделя значимо внимание на работата на двамата големи оперативни критици от първото десетилетие на века – Никола Атанасов (с неговите прегледи и литературни зигзаги) и Велико Йорданов. И още едно име – Спас Начов, който пък лансира Никола Начов като исторически романист, едно също ненужно подценявано име в нашата литература (породило епитета „начовщина“), което си струва да бъде реабилитирано. (Това отчасти е вече факт, благодарение на последните изследвания на Хюсеин Мевсим.) Докторантката се спира по същество и на театралната критика, обвързана с Вазовите „Борислав“ и „Към пропаст“, пиеси, които превръщат Патриарха в истинска театрална звезда. Интересно е, че самият Вазов е автор на статия с прелюбопитното послание „Национализмът в нашия театър“, чийто патос някак странно импонира на българската театрална сегашност. Тази статия на Патриарха обаче не е прецедент, защото в списанието излиза и негов текст за „Казаларската царица“. Докторантката ги е описала, но е пропуснала шанса да разсъждава върху невероятния феномен автокритика и автоапологетика като съответстващи, въпреки на духа на времето. И на нагласите и самочувствието на самия Патриарх. Но тя прави прави много важно уточнение в края на тази глава: „Важно е да се отбележи, че обликът на „Българска сбирка“ (колкото и да е подчертаващо реалистичен и оформящ последователно и методично патриаршеската осанка на Иван

Вазов) се променя в годините до края на излизането на списанието“, като Вазов не се оттегля, а отстъпва доминантната си позиция на младите, Дебелянов и другите...(с.68)

В подглава I. 3. От периодиката към книгата –примерът „Легенди при Царевец“ авторката разсъждава върху жанровия „двойник“ на „Епопеята...“ а именно „Легенди при Царевец“, като отново се обръща внимание на автокритическото изказване на Вазов в предговора му, утвърждаващо народностите ценности в литературните творби на „оживялата история“. Прави добро впечатление коректното цитиране и позоваване на чужди идеи, които докторантката не коментира критически, но отчита под черта и ги вплита в своята интерпретативна концепция. Загатната е интересната теза подчертания интерес на Вазов към женските образи в историята, но някак си страхливо, авторката не разгръща наблюденията си в тази плодотворна посока (по въпроса виж: *София Ангелова Дамянова „Женският глас на историята“ Бургас, Либра Скорп, 2004, както и резултатите от проекта на ИЛ- БАН, излезли в: „Жените в българската литература и култура”, Унив. Изд., СУ „Кл. Охридски”, 2018*). Констатирани са интересни похвати в авторския стил – автоцитати и автореминисценции интертекстуални връзки, но анализите на авторката тук са твърде лаконични. В следващата подглава I. 4. „Българска сбирка“ и модернизмът (Дебелянов и Траянов редом до Вазов)“ интересният подход на съпоставка на наглед несъпоставими фактори – Вазов и Траянов е само плаха заявка. Малко е разбъркана и нестройна тази част от дисертацията, роят се теми, автори, критически оценки (Траянов-Дебелянов-П. Тодоров през погледа на В. Йорданов и Сп. Ганев...; имволизъм-декаданс и импресионизъм-реализъм-романтизъм...). Но пък това е духът на времето – енциклопедично и хаотично. Авторката логично заключава: „И въпреки че критическите статии са откровено отрицателни, публикуването на ключови творби на българските символисти превръща редактираното от Стефан Бобчев списание в интересно, нееднотипно и в крайна сметка определящо културния живот в България в началото на ХХ век.“(с.94) Тоест, самият факт, превърнал списанието в трибуна на всякакви мнения и текстове го конституира като институция в литературния ни живот.

Втора глава: „Двата полюса на оценката II. 1. Вазов и списание „Мисъл“ до 1898 г.“ Не мисля, че тук е разумен подобен ретроспективен скок във времето. Вероятно би било добре още в първа глава, паралелно с

„Българска сбирка“ да се разгледат и полюсните оценки за Вазов в „Мисъл“? Сложна работа е сплитането на литературно-критическия изследователски сюжет. Изложени и коментирани са първоначално ласкавите оценки на д-р Кръстев („Из съвременната българска повест“, „Повести и разкази“) за Вазовите повести и пътеписи. Вазовият подход към природата е „научен“, той „не само поетизира, но и изучава“ (с.102) Статията на Кръстев „Великата Рилска пустиня...“ е коментирана в призмата отново на порочното деление на човека и твореца (бурно протестирам срещу това) и подробно засяга противоречивото мнение за Вазов - явно под влиянието на Славейковите емоции. Несправедливата оценка на Кръстев за липсата на школовка у Вазов, който „замръзва“ в маниера си на писане, чиято липса на емоция го прави слаб поет (?) са любопитни констатации, още повече, че идват от страна на най-ерудирания и образован критик. Тук докторантката разполага с блестящ и провокативен материал за разсъждения и изводи. В цитираната статия на Титус С. има една констатация за умелото възсъздаване на религиозното чувство у Вазов, което би било повод докторантката да види един текст, защитен и публикуван преди няколко години, който събуди много страсти, възражения и препирни в литературната ни наука. А именно виж: *Сивриев, Сава. Индивидуализмът в българската лирика в края на 19 нач на 20 в., София, 2017.* Полският критик и българският изследовател влизат в интересен дует по темата за религиозното чувство в лириката ни.

Следва ласкавата оценка на Кръстев за „Драски и шарки“, в съпоставка с „До Чикаго и назад“ – отново настоявам, че мястото на тези анализи е в една обща глава в началото, където е и „Българска сбирка“. Така се оказва, че за пореден път се подхваща една, вече предполага се, изчерпана интерпретативна теза. Статията за „Пейзаж“ от И. Д. е изключително точна в своите наблюдения върху персонажа-разказвач. За съжаление явно не умеем да четем и разбираме авторите назад във времето достатъчно пълноценно и по същество. А и да превключваме непрекъснато на различни скорости: Вазов - поетът, писателят, драматургът. Това го отчитам като слабост не само на настоящата дисертация, а и въобще на съвременното българско литературознание. Ето например, тази, наглед плоска оценка на В. Балджиев за „Под игото“, в която има безброй смехотворни детайли (например за отсъствието на двамата „нощни гиганти“ Бенковски и Волов) прави една обективна констатация – че чужденец, четящ романа (днес) не би разбрал нищо от

него. Следващите текстове на Кръстев, на които докторантката се спира могат спокойно да бъдат четени като блестящ негатив (ама че оксиморон!) на картина, рисуваща с остро перо на оперативната критика творчеството на зрелия Вазов. Твърде обстоятелствено и многословно е преразказано критическото тълкуване на Кръстевото дело. Това не е необходимо. Но е разбираемо, тъй като ситуацията е много сложна и д-р Кръстев виртуозно балансира и криволичи между капризите на Пенчо Славейков и искреното си пристрастие към Вазовите таланти творби. Направен е извод по същество: от 1893 Вазов отчетливо присъства на страниците на списание „Мисъл“.

Подглава: П. 2. „Идеята за граница: примерът „Скитнишки песни“ (1899). Първи публикации на творби от сборката из периодиката и състоянието им в стихосборката.“ е един от най-добрите акценти в настоящата дисертация. Тук е дефинирана явната промяна на отношението на „Мисъл“ към творчеството на Вазов. Изяснено е понятието „граница“ в пряк, хронологичен и в метафоричен – комуникационен смисъл. Очертани са важни щрихи: пръв поглед разхвърляна и хаотична (смесвайки теми като социалното страдание и обществения критицизъм с национално-патриотичното и пейзажна лирика), тази стихосборка на Вазов е концептуална, защото тя го дефинира като социален поет. Тоест, към първооблика му на национален поет се прибавя и социалната му ангажираност, което прелива чашата на търпението на индивидуалистите към него. Освен строго забранената тема за социалния критицизъм, за модернистите е недопустимо артикулирането на типично романтичните теми като – пантеистичното обожествяване на природата в съвсем буквален план и бягството в нея (а не в Бодлеровия – като „природа храм“, „гора от символи“). Съвсем конкретен пример: ако се вгледаме в „Той не умира“, където очевидно е демонстриран интертекстът Ботев, ще видим, че дори Ботев е по-близо до символа, отколкото Вазов. В този дух е критичната статия на С. в Мисъл, кн.10 от 1899. Впечатлява критичната по същество оценка на П. Тодоров в „Пряпорец“. Странното тук е, че моденистите с елитарно мислене насърчават Вазов в социалните му дирения, а левите, в лицето на „Ново време“ и „Летописи“ – Ив. Клиначаров и Д. Благоев го критикуват остро и го наричат „по-стар, отколкото е“. Върху природата на подобна парадоксална критика разсъждава докторантката. Някак, като че ли, между другото, тя коментира като „интересен факт“ появилата се критическа

рецензия за „Скитнишки песни“ от някой си И.Д. в Старозагорското списание „Надежда“, списвано от Ат. Илиев и Ст. Момчилов. Мисля, че в тази посока работата би имала съществен приносен характер, защото именно провинциалната специализираната литературна и културна периодика (при все, че понякога се самолансира като за „наука и забава“) е изключително ценна и недобре изследвана територия в българската литературна история. Може би усилията трябва да бъдат насочени именно натам, в това виждам и перспективите пред докторантката за следващите й занимания с темата. Става ясно, че в първата половина на 20 век, та дори и още от края на 19-ти, у нас кипи завидно богат и интересен културен и литературен живот не само в столицата, а и в провинцията, съдейки по многобройните заглавия на специализирани издания и ежедневници. Това е неизследвана мина.

Разгледан е и вторият полюс на оценката към Вазовите „Скитнишки песни“ - в списание „Мисъл“. В преценката на Вл. Василев („Природата у Вазова“) е изтъкнато същественото наблюдение, че Вазов не „интериоризира“ отношението си към природата и то постепенно се превръща в безсъдържателен романтически порив и отчуждение, а символизацията е само външна. „Природата е гостоприеман дом за ранената душа на поета“. Тук отново бих посъветвала докторантката да види, за да потърси възможен отговор или хипотеза в изследването на С. Сивриев, за което стана дума по-горе. Други ключови текстове, на които се спира авторката тук са: статията на Пенчо Славейков „Българската поезия. Преди. сега“; на д-р Кръстев „Интимната мисъл на г-на Вазова“; на Миролубов „Един поглед върху нашата литература“; на д-р Кръстев „За тенденцията и тенденциозната литература“. Най-големите скандали и брожения обаче са около Вазовата драматургия и нейната популярност, този аспект от палитрата определено ми липсва. Разбира се, това са хисторически текстове, по които е било достатъчно тя само да „пробяга“ и да се потърсят нови и неизвестни ракурси, за да се влезе в диалог и очертае по-пълно картината на критическия дискурс в автентичното време. Едва след това да се потърсят и съвременните гледни точки – металитературни и метакритически. Заслужава специално внимание обаче прелюбопитната статия: „Литература и литературни куриозитети“, където Кръстев разсъждава в една изключително модерна посока, но вместо да похвали, той осъжда Вазов, вмениявайки му фотографски реализъм. „Изкуството не трябва да е фотографско изображение на

действителността“: но по този начин именно Вазов надраства модите и доктриналността на времето и нормите, диктувани от доктриналните индивидуалисти от „Мисъл.“ Кръстев го обвинява във „фотографско“ представяне на природата и действителността, съчетано с „плитко скроени измислици, фантасмагории“ – една парадоксално противоречива констатация? Кръстев вменява на Вазов тенденциозност (липса на художественост), а това е модерен натурализъм и фотореализъм. Струва си да се поразсъждава върху това! Докторантката пунктуално се спира върху 4-те принципа на тенденциозната литература. Впечатляващо е, че принципът на „лекото писане“ и липсата на дълбок психологизъм според Кръстев е недостатък? Бедата е, че модернистите просто не схващат както Вазовия фотонатурализъм, така и иронико-пародийния му гений и очакват от него да бъде Балзак или Достоевски на българската литература. А той е много повече. И понеже не го разбират, по-точно не го чувстват, го наричат шовинист и неук. Вкусът към смешното и умението да се пародира е висшият пилотаж в литературата, Вазов го владее (човекът е творецът), Кръстев и Славейков са оперирани от чувство за хумор и в този смисъл – от проникателност. Там е проблемът. Освен това отношението им към мелодрамата също граничи с неразбиране (а Вазов я владее до съвършенство), затова отричат комедийните и мелодраматичните творби априори (в частност Вазовите), наричайки ги „улични сензационни“. Божан Ангелов пише дори цяла студия за това „За уличната сензационна литература“ (1899, „Мисъл“), едно заглавие, което очаквах да видя в библиографията на настоящата дисертация. Модернистите се вземат много на сериозно, там е проблемът - в неразбирането. Вероятно затова пък отношенията между Вазов и бохемата (Дебелянов, К. Христов) са топли и споделят общ комуникативен код. Мисля, че излишно е раздута с описателност тази част от дисертацията. Липсва ми проблемното мислене, полемичността, задълбочените изводи. Мисля, че е разбираемо човек в един момент да се изгуби сред Вазовото творчество и литературната критика, изписана за Вазов. Както и да се степенуват по важност оценки за него, които независимо от своята възторжена екзалтираност или пък отрицание не успяват в пълнота да схванат литературния му гений. Затова съм снизходителна към недостатъците на настоящата дисертация. Цитирани са автори като: Ст. Минчев „Издребнял писател“ (Вазов бил представител на „отиващото си старо поколение, което по старчески се сърди на живота“ – що за глупост, та Вазов пише научно-фантастичен

разказ „Последният ден на двайсети век“ още през 1899 г!); Б. Ангелов „Казаларската царица“ ; Н. Василев с очевидно слабата му статия за „Под игото“ в чуждия печат. Съмнявам се, че това е чак толкова необходимо за каузата на настоящата дисертация.

В глава II. 4. „Митът“ за родната природа като израз на свободата в поезията на Вазов. Вазовски и Славейковски модел за природата“ са направени констатации по същество, но безкрайно познати и неказващи нищо ново на българския читател и изследовател. **Вазов съчетава красотата на природата с националния идеал – да, и какво от това?** Възрожденският модел на мислене принципно се основава на социалното мислене (М. Арнаудов) - да и какво от това? Следват интерпретации на текстове за природата от **Вазов и Славейков, които онагледяват два концептуално различни модела: романтически и индивидуалистичен (но по същество отново неоромантически), които на всичкото отгоре взаимно критически се анализират. Добре, и какво от това?** Следва Заключение и цитирана литература от 124 заглавия.

4.Заключение: Смятам, че с настоящата дисертация изследователката си е поставила ясни и конкретни задачи, които в голяма степен е успяла да постигне. В своята цялост текстът демонстрира добро познаване на литературния контекст на една от най-интересните епохи – бел епох на българската литература. Като се запознах и със съдържанието на Автореферата, смятам, че той в пълнота отразява постигнатото в дисертационния труд. Имам претенции към принос четвърти от формулираните, тъй като дисертацията има литературно-исторически, а не методически характер. А предвид отправените критически бележки и препоръки, мисля, че другите три приноса могат да бъдат в някаква степен преосмислени. Но съм убедена, че работата заслужава положителна оценка и, имайки предвид всичко гореизложено, предлагам на уважаемото научно жури да бъде присъдена на Теодора Димитрова научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 2.1. Филология; научна специалност *История на българската литература (Нова българска литература)*.

24. 11. 2022 г.

Член на журито:

/проф. д-р Евдокия Борисова/